

MARNOTRAWSTWO ZASOBÓW LOKALNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – PRÓBA IDENTYFIKACJI PROBLEMU

Anna Bruska

Uniwersytet Opolski

Abstrakt. W artykule wskazano przejawy i konsekwencje problemu marnowania zasobów lokalnych, stojącego w sprzeczności z zasadami zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako unikanie marnotrawstwa wszelkich zasobów. W artykule wskazano główne implikacje tego problemu dla rozwoju obszarów wiejskich oraz zasygnalizowano podejmowane na świecie działania, których realizacja przyczynia się do przeciwdziałania temu zjawisku.

Słowa kluczowe: zasoby lokalne, zrównoważony rozwój

WPROWADZENIE

Jeśli za warunek rozwoju zrównoważonego uznać takie korzystanie z zasobów, które eliminuje ich marnotrawstwo, to zasadne jest odniesienie tego warunku także do rozwoju lokalnego, opartego na czynnikach endogenicznych, który charakteryzuje decentralizacja i wielofunkcyjność¹. Pod każdym względem przymiotniki te opisują pożądane – przynajmniej deklaratorywnie – cechy rozwoju obszarów wiejskich.

Zasoby, wykorzystywane przez człowieka, są zazwyczaj łączone z trzema podstawowymi kategoriami ekonomicznymi, ujmowanymi w tradycyjnej formule „ziemia,

---

¹ Wielofunkcyjność można opisać w kategoriach: dywersyfikacji wytworów np. gospodarstwa rolnego oraz zróżnicowania wynikającego z wielości źródeł osiąganych dochodów [Adamowicz 2005].

kapitał i praca”, poszerzanej obecnie o „przedsiębiorczość” i „informację”. Zrównoważony rozwój wydaje się sprowadzany do dbałości o zachowanie zasobów o ograniczonej wielkości, przede wszystkim wchodzących w skład kategorii „ziemia” (surowce naturalne, zasoby krajobrazowe, przyrodnicze itp.). Jest to zrozumiałe ze względu na ich wyczerpywalny charakter oraz trudność bądź niemożność ich odtworzenia po wyeksploatowaniu². Uzasadnione jest zatem zainteresowanie ich ochroną oraz substytucją, ku którym kieruje się uwaga naukowców i polityków, tak by przetrwały dla przyszłych pokoleń.

Takiego zainteresowania nie budzą kapitał oraz praca. Zasoby finansowe bowiem, będąc efektem pewnej umowy społecznej, mogą być (i są) do pewnego stopnia traktowane jako elastyczne, natomiast praca wydaje się podlegać jeszcze innemu fenomenowi. Jest ona jako zasób najczęściej rozpatrywana z perspektywy makroekonomicznej, a jej własności wydają się zawężane do elastyczności i szybkości reakcji na zmiany rynku, i to głównie strony popytowej. Pomija się w ten sposób fundamentalny problem pracy, która jest możliwa jedynie dzięki umiejętnościom ludzi, a w konsekwencji jej elastyczność jako zasobu jest związana także z tymi umiejętnościami oraz szerzej – z predyspozycjami ludzi. Koncentracja uwagi tylko na równoważeniu (w sensie ograniczania) zużycia zasobów tkwiących w ziemi może zatem jednocześnie zdestabilizować układ pozostałych zasobów (kapitału i pracy). Dążenie do ograniczania eksploatacji zasobów naturalnych wysoce kapitałochłonnymi metodami może utrudnić funkcjonowanie całych społeczności³. Poza tym przedłużające się okresy braku użytkowania umiejętności ludzi (np. bezrobocie na obszarach wiejskich wskutek ograniczania aktywności powiązanych z rolnictwem) – oprócz zakłócenia indywidualnego rozwoju poszczególnych osób – powoduje jeszcze silniejszą i szybszą erozję społeczności, widoczną zwłaszcza na poziomie lokalnym. Uzasadnione zatem jest poszukiwanie możliwości uruchomienia na poziomie lokalnym czynników endogenicznych zrównoważonego rozwoju, których łączne oddziaływanie może prowadzić do osiągnięcia efektów synergicznych korzystnych w skali globalnej.

Celem artykułu było wskazanie na przejawy i konsekwencje marnotrawstwa zasobów lokalnych dla rozwoju obszarów wiejskich oraz stosowane na świecie metody przeciwdziałania temu zjawisku.

MARNOTRAWSTWO ZASOBÓW LOKALNYCH JAKO PROBLEM GLOBALNY – PRZESŁANKI I PRZEJAWY

Teoria kosztów komparatywnych wskazuje na sensowność specjalizacji wytwarzania, którą można przyporządkować poszczególnym krajom, regionom, a nawet jeszcze mniejszym jednostkom przestrzennym. Praktyka współczesnej wymiany handlowej

---

² Nie zamyka to jednak drogi do zastąpienia ich innymi zasobami, wykorzystania elementów, które dotąd uchodziły za produkty odpadowe procesów przetwarzania zasobów, bądź znalezienia innych sposobów spełnienia ich funkcji w obiegu zasobów.

³ Wysoki koszt produkcji energii ze źródeł odnawialnych z jednej strony zmniejsza konkurencyjność konkretnych gospodarek (np. polskiej, niemieckiej czy innych krajów unijnych), z drugiej zaś zwiększa koszty funkcjonowania gospodarstw domowych w tych krajach i podnosi próg ubóstwa wraz ze wszystkimi tego konsekwencjami.

wskazuje jednak, że w zglobalizowanym świecie nie są spełnione podstawowe warunki korzystnej wymiany, m.in. równorzędność podmiotów wymiany, czy też swoboda kształtowania jej warunków [Ayau 2010]. Przesunięcia w strukturze światowej gospodarki, do jakich doprowadziły różnego rodzaju lokalne ułatwienia, w formie np. zachęt dla inwestorów, skutkują z jednej strony przestrzennym rozdzieleniem stref masowej produkcji (Azja, Afryka, Ameryka Południowa) i konsumpcji (część Azji, Europa, Ameryka Północna, Australia), a z drugiej globalizacją konsumpcji [Gałązka i Grzelak 2012]. Może to prowadzić do efektów stojących w sprzeczności z zasadą zrównoważonego rozwoju: poszczególne gospodarki zaczynają „przestawiać” się zgodnie z wymogami rynku, co zakłóca ich wewnętrzną stabilność, a w strefach o trudnych warunkach klimatycznych – może nawet prowadzić do katastrofalnych skutków.

Do przejawów nierównowagi, które możemy obserwować na co dzień, wynikających ze zmian światowej gospodarki, należą:

- globalne przemieszczanie dóbr i towarów, przyczyniające się do rozwoju globalnych łańcuchów dostaw, a zarazem skutkujące ciągłą presją na obniżkę kosztów towarów przemieszczanych z coraz większych odległości, podczas gdy jednocześnie ceny paliw utrzymują się na niezmiennym poziomie lub rosną,
- marnotrawstwo zasobów w pobliżu miejsc konsumpcji – z racji ich „niekonkurencyjnych cen” w porównaniu z kosztami wykorzystania tych samych zasobów w krajach o niskich kosztach produkcji (tzw. *Low Cost Countries* LCC) pozostają one bezużyteczne, tracąc w konsekwencji na wartości, np. ugorowanie ziemi (zasoby naturalne), bezrobocie (zasoby pracy), brak równowagi bieżącej rachunków wymiany handlowej (zasoby finansowe),
- przesuwanie się zasobów „mobilnych” (praca i kapitał) do stref o wyższych rentach (zarobki, odsetki), co zaostrza problemy w strefach ich pochodzenia.

Najbardziej dotkliwym spośród wymienionych skutkiem jest marnotrawienie kapitału ludzkiego. Warto zwrócić uwagę na to, że sytuacja przedłużającego się bezrobocia na danym obszarze skutkuje zarówno pogarszaniem się umiejętności jego mieszkańców (regres kompetencji indywidualnych), jak i – przy rosnącej mobilności zasobów ludzkich – zwiększeniem skali migracji zarobkowych, często już nieodwracalnych [Jończy 2010].

MOŻLIWOŚCI POPRAWY WYKORZYSTANIA ZASOBÓW LOKALNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH

Refleksję nad szansami zwiększenia stopnia wykorzystania lokalnych zasobów dostępnych na obszarach wiejskich proponuję przeprowadzić w aspekcie społecznym oraz ekonomicznym⁴.

Związek zasobów (głównie naturalnych) i społeczności zamieszkującej określone terytorium przejawiał się historycznie w formie specjalizacji, którą nabywała taka społeczność – związanej z umiejętnościami korzystania z zasobów, do których miejscowa

---

⁴ Zgodnie z podejściem „mocnym” ekonomii zrównoważonego rozwoju, czyli zachowującym zasadę mocnej trwałości lub komplementarności kapitałów (H. Rogall) oraz zachowaniem antropocentrycznej perspektywy rozwoju [Borys 2013].

ludność miała bezpośredni dostęp. W większym lub mniejszym stopniu, zależnie od szczegółowych uwarunkowań lokalnych, specjalizacja była włączana w funkcjonujące na danym terenie więzi społeczne (typu agrarnego – wsie lub rzemieślniczego – miasta).

Szczególnym wymiarem tego aspektu jest kwestia adaptacji biologicznej społeczności danego terytorium do jego zasobów. Za przejaw takiego dopasowania można uznać m.in. tradycje kulinarne określonych społeczności, bazujące właśnie na lokalnych produktach. Warto podkreślić, iż w literaturze wskazuje się [Piskuła i in. 2011] na prozdrowotny charakter wykorzystania w codziennej diecie produktów pozyskiwanych lokalnie.

Utrzymywanie pewnego minimalnego poziomu aktywności rolnej i zużywanie jej produktów w najbliższej okolicy wpływa w sposób bezpośredni na dochodowość miejscowych gospodarstw rolnych⁵, a pośrednio na stabilizację więzi społecznych na danym terenie. W licznych krajach świata podejmowane są zatem działania umożliwiające poprawę sytuacji ekonomicznej obszarów wiejskich przez dbałość o równomierny (zrównoważony) sposób korzystania ze wszystkich zasobów lokalnych, ponadto rozwiązania te wykazują systemowy charakter:

- regionalne lub krajowe programy stymulujące spójny rozwój terytorialny przyczyniają się do zwiększenia udziału przepływów finansowych w ramach cyklu: *produkcja rolna – przemysłowa – dóbr konsumpcyjnych* realizowanego z udziałem lokalnych towarów i wytwórców. Pozwala to na podtrzymanie tego cyklu i jego odtwarzanie w dłuższym okresie, a tym samym podtrzymanie podstaw gospodarki lokalnej – są to na przykład programy rozwoju tzw. krótkich kanałów dystrybucji produktów rolnych⁶ (realizowane m.in. we Francji, USA, Kanadzie),
- na poziomie lokalnych dostawców stymulowana jest adaptacja produkcji lokalnej do oczekiwań nabywców na obsługiwanych rynkach, co inicjuje również procesy innowacji, a zarazem dostarcza szerszych możliwości osiągnięcia dochodów mieszkańcom danego obszaru, zwiększając stopień ich dywersyfikacji (programy wspierające marketing produktów lokalnych, np. w Wielkiej Brytanii, Belgii, USA, oraz wiele podobnych inicjatyw oddolnych rozwijających w Niemczech, we Włoszech, czy też w Polsce⁷),

---

⁵ Zróżnicowanie źródeł dochodów na obszarach wiejskich jest istotnym kierunkiem interwencji publicznych w wielu krajach świata (od USA przez kraje UE po kraje rozwijające się wspierane choćby przez agendy ONZ). Warto zauważyć, iż dzięki podtrzymaniu aktywności lokalnych gospodarstw rolnych, zjawiska ewolucji struktury gospodarczej danego terenu zachodzą wolniej i łagodniej, dając poszczególnym mieszkańcom więcej czasu na dostosowanie się do zmian i znalezienie alternatywnych źródeł dochodu.

⁶ Pod pojęciem krótkich kanałów dystrybucji (*circuit court*) kryją się różnorodne inicjatywy dostarczania żywności zgodnie z zasadą „lokalnej produkcji i konsumpcji”. Od zawsze stosowane w środowisku wiejskim, wraz z rozwojem zainteresowania ekologią, nabrały znaczenia także w środowisku miejskim i podmiejskim. Głównym wyzwaniem jest taka zmiana stylu konsumpcji żywności, by zwiększyć stopień wykorzystania zasobów i wyrobów miejscowych [Les circuits... 2010].

⁷ Są to inicjatywy typu abonament na dostawy koszyków z żywnością sezonową od lokalnych rolników. W Polsce taka inicjatywa jest realizowana m.in. w Warszawie za pośrednictwem strony <http://www.rws.waw.pl/>, informacji dla innych regionów można szukać np. na <http://lokalnazywnosc.pl/>.

- pojawiające się wskutek zmian lokalnej konsumpcji specyficzne potrzeby zaopatrzeniowe miejscowych dostawców żywności przyczyniają się do rozwoju branż związanych z wykorzystaniem zasobów lokalnych, w tym także identyfikowania i pogłębiania specjalności lokalnych (szeroko opisywane zjawisko klastrów także można wiązać z aspektem korzystania z zasobów lokalnych – zwłaszcza w przypadku klastrów branży spożywczej i obsługujących rolnictwo sektorów przemysłu maszynowego, chemicznego itp.),
- dostrzeżenie wagi zmian zachodzących w skali mikro- i mezo- oraz potrzeba ich monitorowania pobudza rozwój szczegółowej statystyki sektora żywności z uwzględnieniem danych dotyczących jej produkcji i dystrybucji, charakterystyk konsumpcji żywności oraz tendencji dla danego kraju (raporty nt. konsumpcji żywności przygotowywane są rokrocznie przez jednostki statystyki krajowej m.in. w Kanadzie [Bottin statistique... 2013] czy Wielkiej Brytanii).

Poszczególne kraje na różny sposób wspierają inicjatywy zmierzające do poprawy wykorzystania zasobów lokalnych: od rozwiązań stymulowanych przez władze lokalne (np. Francja), po obserwację i upowszechnianie informacji na temat przedsięwzięć komercyjnych wpisujących się w nurt zrównoważonego rozwoju (np. Kanada czy USA). Przykład francuski wskazuje na bardzo aktywną w ostatnich latach rolę izb rolniczych poszczególnych regionów w poszukiwaniu nowych kanałów zbytu dla lokalnej produkcji warzywniczej i sadowniczej, co wynika z dostrzeżenia potencjału „zdrowego stylu życia” jako trendu rynkowego. Specyfika warunków francuskich – przede wszystkim tradycja powszechnych przerw obiadowych – sprawia, że istnieje tam znaczny popyt na produkty świeże, które są nabywane krótko przed konsumpcją zarówno przez klientów indywidualnych, jak i sektor gastronomii obsługujący klientów w przerwie obiadowej. Niemniej wydaje się, że i w Polsce istnieją przesłanki na rzecz takiego skracania cykli konsumpcji żywności, choćby w związku z powszechnym obowiązkiem szkolnym oraz programami dożywiania⁸ dzieci z rodzin zagrożonych ubóstwem. Amerykańskie rozwiązania mają bardziej komercyjny charakter – przykładem mogą być sieci sklepów z produktami żywnościowymi o niskim i średnim stopniu przetworzenia, zaprojektowanymi tak, aby wspierały gospodynie domowe w codziennych czynnościach kulinarnych. Koncepcja tego formatu sklepu – rozwijającego się w dużych aglomeracjach zarówno USA, jak i Kanady⁹ – wydaje się bardzo atrakcyjna z punktu widzenia wspierania zbytu lokalnych gospodarstw rolnych, przy czym najlepszymi partnerami w tego typu rozwiązaniach wydają się raczej grupy producenckie niż pojedynczy właściciele gospodarstw rolnych.

Wzrost zaopatrzenia w produkty żywnościowe w niewielkiej odległości od miejsc konsumpcji, skracając czas ich dostarczenia do nabywcy, wpływa m.in. na zachowanie ich walorów odżywczych. Z perspektywy regionalnej do głównych zalet powstawania programów i inicjatyw stymulujących lepsze wykorzystanie miejscowych zasobów

---

⁸ O ile nazwa jest niezbyt szczęśliwa i nawet w pewnym stopniu stygmatyzująca dzieci z rodzin uboższych, o tyle sama idea w świetle zagrożenia dzieci chorobami cywilizacyjnymi spowodowanymi niewłaściwym odżywianiem może być punktem wyjścia do poszukiwania rozwiązań korzystnych zarówno dla dzieci, rodziców, szkół, jak i lokalnych dostawców żywności i posiłków.

⁹ Przykładem może być sklep sieci Dinner by Design, <https://dinnerbydesignkitchen.com/about.aspx>. O zainteresowaniu tą koncepcją świadczy jej stosowanie także przez klasyczne sieci handlowe, http://dreamdinners.com/main.php?static=how_it_works.

należałoby zaliczyć: poprawę wizerunku regionu, zagospodarowanie nadwyżek zasobów rolnych – zarówno ludzkich, jak i naturalnych, zwiększenie elastyczności lokalnych rynków pracy oraz uruchomienie czynników rozwoju endogenicznego. Natomiast dla lokalnych grup producenckich potencjalnymi korzyściami byłoby: pojawienie się krótkich obiegów produktów rolnych uelastyczniających zbyt ich wyrobów, nawiązanie bardziej bezpośredniej komunikacji z rynkiem lokalnym i wynikająca z tego większa łatwość adaptacji do jego potrzeb, włącznie z tworzeniem nowych produktów o potencjale handlowym, które mogą podlegać komercjalizacji także na rynkach ponadlokalnych.

PODSUMOWANIE

Wyeliminowanie, a przynajmniej ograniczenie zjawiska marnotrawienia zasobów lokalnych wydaje się w zglobalizowanym świecie warunkiem odzyskania możliwości rozwoju obszarów wiejskich. Szczęólnego znaczenia nabiera w tym kontekście zwiększenie aktywności zasobów ludzkich na obszarach wiejskich przez działania mające na celu odtworzenie i wzmacnianie więzi pomiędzy lokalnymi producentami żywności a ich najbliższymi rynkami zbytu. Więzi te przyjmują postać krótkich kanałów dystrybucji żywności, a obserwowane i potencjalne korzyści z ich stosowania odnoszą się do dywersyfikacji produkcji rolnej, a w konsekwencji także do źródeł dochodów rolników, stabilizacji relacji społecznych na obszarach wiejskich i ich rozwoju względem zbiorowości nabywców w miastach, ochrony bioróżnorodności obszarów wiejskich oraz poprawy jakości spożywanych produktów.

LITERATURA

- Adamowicz M., 2005. Zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój rolnictwa a agronomia, http://wydawnictwo.up.lublin.pl/Annales/Agricultura/2005/Annales_2005_agric_art_08.PDF [dostęp: 2.05.2014].
- Ayau M., 2010. *Paradoks wymiany*, Fijor Publishing, Warszawa.
- Borys T., 2013. Nowe kierunki ekonomii środowiska i zasobów naturalnych w aspekcie nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej. <http://www.fe.org.pl/uploads/ngrey/eis44.pdf> [dostęp: 27.01.2014].
- Bottin statistique de l'alimentation, 2013. Ministère de l'Agriculture, des Pêcheries et de l'Alimentation du Québec-Direction générale des politiques agroalimentaires, Québec, www.mapa.gouv.qc.ca
- Gałazka M., Grzelak A., 2012. Tendencje konsumpcji żywności w Polsce na tle uwarunkowań globalnych, http://www.kpsw.edu.pl/menu/pobierz/RE6/a_grzelak_m_galazka.pdf [dostęp: 27.01.2014].
- Jończy R., 2010. *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do UE. Wybrane aspekty ekonomiczne i społeczne*. Wydawnictwo Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole-Wrocław.
- Les circuits courts alimentaires. Une démarche éco-citoyenne ? 2010. Conseil économique, social, environnemental des Pays de la Loire, Nantes.
- Les circuits courts alimentaires de proximité. 2012. ADEME (Agence de l'Environnement et de la Maitrise de l'Energie), Paris.

- Piskuła M.K., Strączkowski M., Żmudzki J., Osek J., Niemczuk K., Horbańczuk J.O., Skomial J., 2011. Charakterystyka czynników decydujących o bezpieczeństwie konsumentów i jakości prozdrowotnej żywności. *Polish J. Agron.* 7, 82-91.
- Zegar J.S., 2012. Rola drobnych gospodarstw rolnych w procesie społecznie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, http://pdgr.ur.krakow.pl/zasoby/98/2012_z1_a09.pdf [dostęp: 2.05.2014].

WASTE OF LOCAL RESOURCES IN RURAL AREAS IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONTEXT – AN ATTEMPT OF THE PROBLEM IDENTIFICATION

Summary. The purpose of this article was to explore the real problem of wasting local resources, which is in opposition to the principles of sustainable development, understood as avoiding waste of any resources. The article highlights the key manifestations of this problem and its implication for rural development. Some actions realised in the world are also mentioned – their implementation contributes to the prevention of this phenomenon.

Key words: local resources, sustainable development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.05.2014

Do cytowania – For citation: Bruska A., 2014. Marnotrawstwo zasobów lokalnych na obszarach wiejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju – próba identyfikacji problemu. J. Agribus. Rural Dev. 2(32), 27-33.